
EL LLIBRE DE FRA BERNAT: UNA RICA MOSTRA DEL LÈXIC GROLLER I OBSCÈ DEL SEGLE XV

MIQUEL MARCO
mmarco@invi.uned.es
UNED

Resum: A finals del segle XIV i al llarg del segle XV es van escriure en català una sèrie de narracions en vers la finalitat de les quals era la comicitat i la paròdia. Eren textos que també traspuaven una crítica social força àcida, sobretot contra els estaments eclesiàstics. Aquests poemes, propers a les narracions novel·lesques franceses conegudes amb el nom de *fabliaux*, es van divulgar amb una important vitalitat en l'època. El lèxic i les expressions que contenen aquests textos és molt significatiu d'un tipus de cultura popular de l'edat mitjana. És un vocabulari caracteritzat pels mots grollers i obscens. D'aquestes narracions hem analitzat el *Llibre de fra Bernat* de Francesc de la Via. Sobre aquesta obra s'han publicat diversos treballs durant el segle passat i en l'actual. Tot i que s'han tractat diferents aspectes relacionats amb l'obra i que també s'ha fet esment al lèxic característic, encara no s'ha presentat un treball exhaustiu i d'anàlisi més detallat sobre el vocabulari emprat en el poema narratiu. Ací rau l'interès d'aquest estudi atès que, com abans hem comentat, no se n'ha publicat cap sobre el contingut lingüístic (termes grollers i obscens) d'aquesta obra. Per tant, aquest article pretén ser un estudi acurat del vocabulari i de les expressions de caràcter groller i obscè que presenta el *Llibre de fra Bernat*. La línia de treball, *grosso modo*, se centra principalment en l'anàlisi dels vocables i les expressions, cercant la seva etimologia, si s'escau, el seu significat i tot allò relacionat amb aspectes lingüístics, retòrics o literaris que puguin presentar. També, en alguns casos, se citen altres textos que podem relacionar amb l'obra de Francesc de la Via des del punt de vista lingüístic, bé sigui perquè inclouen els mateixos mots o bé perquè presenten analogies o paral·lelismes amb el nostre poema narratiu.

Paraules clau: *fabliaux*, Francesc de la Via, contes plaents catalans dels segles XIV i XV, *Llibre de fra Bernat*, *Cançoners satírics valencians dels segles XV i XVI*.

LLIBRE DE FRA BERNAT: A RICH SAMPLE OF RUDE AND OBSCENE VOCABULARY IN THE 15TH CENTURY

Abstract: In the late 14th century and throughout the 15th century, a series of tales in verse aiming at comedy and parody were written in Catalan. Those texts also exuded a rather acid social criticism, particularly against the ecclesiastical bodies. Those poems, close to the French novel-like narratives known as *fabliaux*, were disclosed with a significant vitality at the time. The lexicon and the expressions contained in these texts are representative of a kind of popular culture of the Middle Ages, with a vocabulary consisting of coarse and obscene words. Among these stories, I have analyzed Francesc

de la Via's *Llibre de fra Bernat*. Several works on this book have been published during the last century and the present one. Although different aspects of the book have already been studied and some attention has already been paid to its distinctive lexicon, there is still a lack of an exhaustive study and a detailed analysis of the vocabulary used in the narrative poem. The interest of this study lies in this point, because, as mentioned before, any work on this book's language (coarse and obscene words) has not been published yet. Thus, this paper intends to be a careful study of the vocabulary and expressions of coarse and obscene nature included in the *Llibre de fra Bernat*. My working line focuses *grosso modo* mainly on the analysis of words and expressions, searching for their etymology, when necessary, their meaning and everything related to relevant linguistic, literary or rhetorical aspects. Moreover, in some cases, other texts that can be related to Francesc de la Via's book from the linguistic point of view are cited, either because they include the same words or because they exhibit analogies and parallelisms with our narrative poem.

Key words: *fabliaux*, Francesc de la Via, pleasant Catalan tales in the 14th and 15th centuries, *Llibre de fra Bernat*, *Cançoners satírics valencià dels segles XV i XVI*.

1. INTRODUCCIÓ

Vila (1987: 11) inicia el pròleg del seu recull eròtic de la llengua catalana recordant un article de Joan Fuster, «Salvem el patrimoni eròtic», publicat a *Serra d'Or* (febrer 1978) on l'erudit valencià denunciava, per una part, el silenci creat sobre el tema de l'eroticisme i, per l'altra, recordava la necessitat de difondre i publicar tot el material existent sobre aquest tema, passant per sobre de tots els erudits i bibliòfils que havien restringit la seva divulgació. Recordem, per exemple, que Miquel i Planas edita el 1911, amb el títol eufemístic de *Cançoners satírics valencià dels segles XV i XVI*, un recull de textos que, a excepció del que porta com a títol *La brama del llauradors*, tots tracten el sexe com a tema central. Com recorden Pitarch i Gimeno (1982: 19), aquest adjectiu, aplicat per l'editor al *Cançoners*, no tenia altre interès que el d'amagar la realitat temàtica dels poemes. A més, el mateix Miquel i Planas considerava que la publicació d'aquests textos havia d'anar destinada, en exclusiva, als erudits i estudiosos (Pitarch & Gimeno 1982: 11). Tot i així, com bé anota Ysern (2006: 87) «ha passat el temps en què aquesta literatura era negligida per la crítica, per motius del tot subjectius». I aquell missatge de socors que envià Fuster a les acaballes de la dècada dels setanta va tenir força repercussió i, avui dia, disposem d'una bibliografia, si més no, notable, d'antologies de poesia eròtica. Així, a tall de recordatori, esmentem el recull de poemes titulat *Poesia eròtica i burlesca dels segles XV i XVI*, editat per Vicent Pitarch i Lluís Gimeno, el 1982; l'edició d'Albert Rossich de 1985 de *Poesia eròtica i pornogràfica catalana del segle XVII*; un recull lexicogràfic de la llengua catalana, en dos volums, que abasta des dels temps medievals fins al segle XX, de Pep Vila, publicat l'any 1987, amb el títol de *Bocavulvari eròtic de la llengua catalana*; les dues obres de Janer Manila publicades amb el títol: *sexe i cultura a Mallorca*, relacionades la primera amb la narrativa oral i el teatre i, la segona, amb el cançoners, editades el 1982 i el 2003, respectivament. Doncs bé, dins d'aquest marc podem incloure aquest article, que pretén donar a conèixer el lèxic eròtic i groller que caracteritza el poema narratiu el *Llibre de fra Bernat*. No obstant això, aquest

tret que l'identifica no és exclusiu d'aquest poema d'en Francesc de la Via, sinó que és una característica comuna d'una sèrie de poemes escrits a finals del segle XIV i principis del XV.

En aquests dos segles apareixen uns textos de clar contingut humorístic i paròdic, alhora, no exempts d'una certa crítica social a l'estament religiós. Alguns d'aquests textos, donada la seva similitud estructural i de contingut amb els poemes francesos anomenats *fabliaux*, han estat classificats, per algun sector de la crítica, com els *fabliaux* catalans. Altres sectors ho han negat i d'altres han preferit anomenar-los simplement «contes plaents». Però el que no es pot negar és que els textos catalans, igual que els francesos, empen un vocabulari eròtic i obscè, moltes vegades força groller i que es digne d'anàlisi. A més, hem de recordar que més endavant, des de finals del segle XV fins a la meitat dels XVI, tal com observen Pitarch & Gimeno (1982: 16-17) «l'efervescència literària de la ciutat de València produí el fenomen curiós dels cenacles freqüentats per lletraferits. [...] Els historiadors de la literatura catalana han insistit en la importància que assoliren les tals tertúlies, entre les quals excel·liren la de Berenguer Mercader [...] i la de Bernat Fenollar. [...] la clientela de casa de Fenollar era d'extracció burgesa, metges, notaris i algun noble inferior. La tendència a la sàtira, mitjançant el llenguatge col·loquial i pintoresc seria la seva principal afecció literària». D'aquesta època i estil són les obres, més endavant recollides per Miquel i Planas, en el *Cançoner satíric valencià: Col·loqui de dames, Lo Procés de les olives, Lo somni de Joan Joan, Obra feta per als vells, Disputa de vídues i donzelles, Consells a un casat, Consells a una casada, La cric-crac, Cançó de les dones, La brama dels llauradors*.

L'ús d'expressions obscenes i grolleres ha estat sempre, des d'antic, un recurs força estès per caracteritzar els textos amb un matís còmic. Com bé afirma Martínez Romero (2011: 103) «l'eròtica sempre ha estat terreny adient per a les trufes i burles més recurrents i consolidades en la història de la nostra civilització». A l'edat mitjana, les referències a l'acte sexual, als membres reproductors de l'home i de la dona, en fi, tot allò que fes referència a la sexualitat, a l'eròtica i, fins i tot, a la pornografia, s'aprofitava per provocar la comicitat, la burla contra uns personatges determinats o contra unes circumstàncies concretes. Tot i que cal tenir present, com ja abans recordava el professor Martínez Romero, que aquest comportament envers la sexualitat no és exclusiu de l'època medieval. Simplement una ullada o un breu pensament en l'època actual, per exemple, ens fa veure que encara es continuen utilitzant els mateixos recursos que fa cinc-cents anys per provocar situacions humorístiques.

2. EL LÈXIC ERÒTIC

Un dels exemples més representatius de textos que contenen aquest tipus de lèxic és l'anomenat *Llibre de fra Bernat* de Francesc de la Via, datat cap el primer terç del segle XV, el 1430-35.

L'abundant lèxic eròtic que conté aquest poema narratiu fa referència principalment a l'aparell reproductor masculí, a l'aparell reproductor femení i a l'activitat sexual. Aquest lèxic es caracteritza per alternar la grolleria i el mal gust amb enginyoses metàfores i eufemismes que desperten, si més no, en el lector actual, un somriure, i potser en el lector de l'època una bona rialla atès que coneixia i emprava, segurament sovint, aquest vocabulari.

Recordem prèviament i de forma breu l'argument: L'obra narra com el dia 1 de gener, el cavaller de la Via surt a cavalcar i en el seu camí es creua amb un framenor, de nom Bernat

de Vinclera, que es dirigeix al monestir on es troba la seva estimada. La conversa que s'inicia entre el clergue i el cavaller els porta a comentar principalment quines són les dedicacions del frare al monestir. Aquest li respon que es dedica a fer feliç la gent: deixant prenyades les dones i les donzelles els esposos de les quals tenen problemes de fertilitat. A més ell se sent molt orgullós de la seva feina. El cavaller li recrimina el seu comportament i li comenta les conseqüències negatives d'aquest treball/ofici. Ell contesta amb respostes inversemblants, basades en les Sagrades Escripures i en els Sants doctors. A partir d'aquí es dirigeixen junts al monestir on es troba la monja pretesa amorosament pel frare. En arribar al monestir, observa en companyia del narrador-protagonista, com la seva estimada té requeriments amorosos d'un cavaller i després d'un canonge. Aquesta monja desvergonyida i burleta donarà a entendre als tres pretendents que cada un d'ells és el triat per correspondre al seu amor, però la intenció que té és la de burlar-se d'ells i deixar-los escarmentats. L'únic que aconsegueix finalment els favors de la monja és el narrador-protagonista, és a dir, el cavaller Francesc de la Via a qui li prega que la visiti sovint. Fra Bernat representa, com bé ens recorda Ysern (2006: 98), «el prototipus de religió que actua, amb més o menys cinisme, en contra de tot allò que seria, en principi, esperable des de la perspectiva de la moral establerta que ell mateix, teòricament, defensa».

El poema s'inicia amb una paròdia de l'època primaveral com a temps dels enamorats. La poesia trobadoresca plena de referències al *locus amoenus* és aquí parodiada, invertint els termes i fixant com a època esplendorosa dels amants, el temps d'hivern (dolent i cru), que segons l'autor és el veritable moment de la trobada amorosa. A *Altra cançó molt graciosa* dins de *Cançó de les dones*, (poema del *Cançonet satíric*) el poeta recorda a les dones que «[...] l'hivern s'acosta: si voldreu tenir delit,/ prenga cascuna marit/. L'estiu bell amb la calor/ ja del tot vos ha deixat/ i ara ve l'hivern traïdor/ enemic del despullat/ les que estau en soledat/ perquè us consoleu de nit/ prenga cascuna marit» (vv. 1-10), dins de la tòpica tradició de situar la relació amorosa en èpoques de bon temps.

L'exordi explica els actes sexuals que tenen lloc durant el mes idoni per l'amor, és a dir, el mes de gener,¹ que paradoxalment l'autor relaciona amb l'època en què els gats entren en zel. Segons Gomis (1910: 101) «lo mes de gener se nomena mes dels gats perquè és lo temps en que ells entren en zel». I per fer referència a aquesta actitud de zel dels gats, l'autor fa servir una expressió vulgar que encara té vigència en l'actualitat: [...] «dos gats van en amor [...] tan són calents» vv. 1 i 5). Amb el significat vulgar d'estar excitat sexualment. Més endavant, torna a emprar aquesta expressió quan el cavaller veu per primera vegada la monja i exclama: «e quant eu viu son cors delgat/ e tan adorn/ fuy pus calent que si'n un forn/ fos eu pausats» (vv. 528-530). La decisió de recórrer a l'animalogia i al mes de gener, ens recorda Martínez Romero, (2011: 119) «està determinada precisament perquè s'hi fa referència a un amor brut, vilà, fora, doncs dels esquemes de la *fin'amor*. Dit altrament, des del principi Francesc de la Via dóna al lector els ingredients per a la lectura i la interpretació correcta del *Llibre de fra Bernat*».

De la Via fa una descripció que podríem anomenar el *locus ingratus*. A cada element característic de l'entorn idoni, contraposa l'antítesi o contrari, aconseguint d'aquesta forma un efecte total de negació del lloc: el temps assolellat i clar, associat normalment a la

¹ Diversos han estat els crítics que s'han fet ressò també de la paròdia de la poesia provençal. Vegeu Pacheco (1997), Ysern (2006) i Méndez Cabrera (2009: 219).

primavera o al mes de maig, és canviat pel mes de gener –és a dir, temps d'hivern–, i que, a més a més, com hem comentat, l'autor considera veritable moment de trobada amorosa. Així, l'entorn eròtic i sensual que envolta les poesies dels trobadors es transforma en el *Llibre de fra Bernat* en un vulgar encontre descrit de manera barroera i obscena: «ladonchs són tapats molts forats/e descusits,/ e veu hom sobre banchs e lits/ espolsar bast,/ e menar anques e costats/ de gran vigor,/ e mastegar de gran sabor/ per lamborrar,/ e los ulls en blanch girar/ mordent llabrots/ e los genitius a grans colps/ batre la porta». (vv. 18-29). Els arbres són descrits sense verdor; cap ocell és present amb el seu cant, no brollen ni les plantes ni les flors, la brisa primaverenca és substituïda per un vent glaçat i el clima benigne i agradable deixa pas a un ambient de tempesta caracteritzat per llamps i trons.

L'autor es refereix a l'encontre amorós, en el decurs del poema narratiu, amb tota una sèrie d'expressions de tipus groller i obscè però també molt enginyoses:

1.- *E beu hom sobre banchs e lits/ espolsar bast*. (vv.20-21): Segons el *DCVB* (2,350), el 'bast' és una espècie de sella que serveix per tragar carrega feixuga a esquena de la bístia. El llit de bast és de pell i va farcit de palla o llana perquè sia tou i no faça mal a la bístia. El *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (DECLC)* el defineix com 'albarda curta de càrrega'. En el *Procés de les Olives* també trobem aquesta expressió: *Y encara poria buydar y embotir la borra en lo bast* (v. 1224). Espunyes (2007: 58) recull la locució 'batre borriçol'. El borriçol és la pelussa que fa la llana, el cotó i altres materials tèxtils.

2.- *E Menar anques e costats* (v.22): El *DCVB* defineix l'acció com: 'Remenar d'un costat a l'altre les natges'. Són les natges cada una de les dues parts del cos, carnes simètriques situades entre les cuixes i el costellam. Al *Col·loqui de dames* trobem també aquest mot amb el mateix significat: *'pus rodones tinc les anques/ que un tonell'* (vv. 92-93). Les anques també són la part posterior del cos d'un animal de càrrega.

3.- *E mastegar de gran sabor/ per lamborrar* (vv. 24.25). Pacheco (1997: 312) comenta que no ha trobat definició d'aquest mot *lamborrar* emprat amb intenció obscena. Tot i així creu que pot tenir relació amb *amborrar* o *emborrar*, és a dir, 'omplir de borra' amb el significat de 'farcir' o també es pot interpretar figurativament com 'menjar desafortadament'. Considera que es pot relacionar també amb el mot *llambrot* 'llavi', que apareix al vers 27. Aquest *lamborrar* caldria relacionar-lo amb el verb *emborrar* que ja apunta Pacheco, amb el significat d'omplir de borra', 'farcir'. No oblidem que uns versos abans, Via ens comenta que *veu hom sobre banchs e lits/ espolsar bast*. Els bast, com dèiem, són de pell i es farceixen de palla o de llana perquè sigui tou i no faci mal a la bèstia de càrrega.

4.- *E los ulls en blanch girar/ mordent llabrots* (vv.26-27). Una imatge molt suggestiva aquesta de posar els ulls en blanc mentre es mossega el llavi, en un clar posat plaent.

5.- *E los genitius, a gran colps/ batre la porta* (vv. 28-29). Segons el *Diccionari Aguiló* (III i IV, 146) i també el *DCVB* (6, 261) los genitius són l'òrgan genital. Els testicles. La *porta* seria una metàfora formal de la vagina. Lloc d'entrada. El verb *batre*, aquí amb el significat de 'donar cops repetits a una cosa'. Més endavant, en el versos 195-196 l'expressió emprada per referir-se a la unió sexual serà 'batre ventres'. I també, com a expressió anàloga trobem 'donar cops': «que, dins de dos jorns, vint-e-quatre/ colps n'ay donats». (vv. 300-301).

Cal que ens aturem un moment en els versos 31-32, per comentar que aquí l'autor posa de manifest el tòpic recurrent a la literatura burlesca medieval del vell impotent i del jove potent. «aquest mes nodreix e conforta/ los jovencels/ e aterra los hòmens vells/ e'ls fa desfici/ no

podent usar l'ofici/ del c...ar/». En *Lo Procés de les olives* el tema de debat és la potència sexual del joves i dels vells.

6.- *No poden usar l'ofici / del c[armen].. ar / c[ontorn]ar* (vv. 34-35). Per aquest mot il·legible en el manuscrit, Pacheco (1997: 312) proposa, atesa la mètrica i el context, els vocables *carmenar* o *contornar*. *Carmenar*, segons el *DCVB* (2, 1040), significa 'remenar', 'moure insistentment', però en sentit figurat, té el significat de practicar el coit, tenir acte carnal. Una altra accepció que recull el *DCVB* (2, 1028) és l'ús antic d'aquest verb amb el significat de 'cardar', és a dir, 'passar la carda a certes matèries filamentosos, com la llana, el cotó, etc'. També com a verb intransitiu es recull el significat de 'tenir coit'. Expressió aquesta que arriba a l'actualitat i és força usada en la parla col·loquial. *Contornar*, que apareixerà també més endavant en el vers 1885: «Fra Bernat volguera jaser/ e contornar»; té el significat, segons el *DCVB* (3, 451), de 'girar', 'fer voltar'. 'Voltar acometent i lluitant'. Verb molt utilitzat també per referir-se a 'fer girar el cavalls'.

7.- *E si li plagnés que sots clau/ ab ley dormís/ no ha tal goig en paradís/ nul confessor.* (vv. 270-273). El *DCVB* (4, 575) recull com a significat especial del verb 'dormir' el de 'jeure carnalment'.

8.- *Espolsar un travesser* (vv. 304-305). Una de les accepcions que recull el *DCVB* (10, 467) pel mot *travesser*, fa referència a cadascuna de les barres posades horitzontalment que uneixen dues petges. Podria perfectament relacionar-se metafòricament amb l'òrgan reproductor masculí. Ja hem vist anteriorment la referència al verb *espolsar* en l'expressió 'espolsar lo bast'. El verb 'espolsar' aquí tindria el significat de: 'moure de banda a banda i repetidament'; 'sacsejar'. En el *Col·loqui de Dames* llegim: «Molt me carteja llest/ lo Breviari;/ tostemps te, a prop, lo sacrari,/l'espolsador/» (vv. 706-709). Aquest objecte sagrat (l'espolsador) es pot identificar perfectament amb el penis ejaculant. Com bé apunten els editors del *Col·loqui* aquests versos contenen una sèrie de metàfores eròtiques ben irreverents. El breviari és una forma eufemística per referir-se a les zones eròtiques i aquest jove del que parla li fulleja molt llestament el *Breviari*. En el *Llibre de fra Bernat* també hi ha una al·lusió al *Breviari* que du fra Bernat. Segons Martínez Romero (2011: 120), la paraula, en aquest context, que no és altra que el d'un fra Bernat excitat perquè emprèn viatge per anar a visitar la seva estimada, pot referir-se sense dificultat al seu òrgan masculí: «e portant son hàbit trossat/ e·l breviari/ tras penjant, com a cossari» (vv. 58-60). Aquí no veig tan clara la referència metafòrica atès que porta darrera el breviari penjat a l'esquena a mode dels corsaris.

9.- ... *Qui li pogués batre/ lo seu broquer!* (vv. 544-545). De nou el verb *batre* associat a una metàfora de l'òrgan femení, en aquest cas, *broquer*. El broquer, segons la definició del *DCVB* (2, 683) és un escut circular que solia ésser de fusta encuirada i que en el centre tenia una cassoleta o cavitat on es posava la mà del guerrer per aguantar l'ansa i sostenir el dit escut. Ja Pacheco adverteix del sentit prou evident de la imatge (1997: 332). Segons Vila (1987: 64) és una metàfora del cony. Així d'explícit. Crec que en aquest cas no cal cap explicació ni comentari. Més endavant Francesc de la Via torna a emprar aquesta metàfora: «Contornan-li lo seu broquer» (v. 1904). El *Diccionari Aguiló* (I i II, 262) recull l'exemple del *Llibre de fra Bernat* però no dona cap explicació sobre el sentit figurat de l'expressió. Alzieu i Lissorgues (1984: 241) reconeixen que «la imagen del escudo o broquel y de la lanza (o espada o cualquier arma ofensiva) es muy corriente en la literatura erótica». Així, a tall d'exemple observem com la literatura castellana també emprà aquesta metàfora. En el romance *Ensilleme el asno rucio*, de 1585, trobem: «A dar, pues, se parte el bobo/ estocadas y reverses/ y tajos, orilla el tajo/ en mil hermosos broqueles» (vv. 9-12).

10.- *E's passa sovent la granera/ per son tauler* (vv. 1096-1097): El *Diccionari Aguiló* ja remarca l'ús metafòric d'aquesta expressió. Tot i que hem d'afegir que no deixa clar quin és aquest significat. Pacheco (1997: 354) ho interpreta de la següent forma: la granera, és a dir, l'escombra, cal prendre-la en aquest vers com a metàfora formal del membre viril, tot i que afegeix que potser la imatge que es dona es massa grotesca per considerar-la còmica ja que el framenor està parlant de la seva mare. A més, si es tenen en compte dos dels significats que recull el *Diccionari Aguiló* de la paraula *tauler*: taula de canvi i post de fènyer (donar forma) el pa, en aquest context prendrien una mala intenció. Toldrà (2011: 48) en relació a l'expressió i sense cap embut, afirma que vol dir literalment, que és prostituta, és a dir, que la mare exerceix aquest ofici, perquè: «E's passa sovent la granera per son tauler». Bé, crec que si relacionem aquesta expressió amb els versos anteriors i posteriors del poema, la conclusió a la que arribem no té cap mena de dubte i estaria en la línia exposada pels dos estudiosos.

Foch que la hagués cremada,/ la vil putana! (Aquí aquest vocable sí que faria referència directa a l'ofici de la mare més que no pas a un greu insult) Tan beneïta crestiana qu'ella és stada!/ No'm scé s'és castigada/ des que'n partí./ Jo'm pens que farà mala fi/ o luny o prop/ car li plau continuar trop/ l'àvol carrera/ e's passa sovent la granera/ per son tauler,/ que no'y lexa mosques seser per nulla re. (vv. 1086-1099).

El verb *escombrar*, segons Vila (1987: 105) té també un significat metafòric ja que significa passar l'escombra, és a dir, el membre viril i netejar de pols el sexe adormit de la dona, Així per exemple amb aquest significat apareix al *Col·loqui*: «bé li escombra les arenes/ nostre vicari» (vv. 410-411). I al *Procés* hi trobem una expressió anàloga: «Car mil teranyines hi deuen tenir/ segons quant a tard hi passa granera».

11.- *Per fer la luyta* (v.1885). Aquests lluita fa referència al combat sexual.

En moltes d'aquestes expressions i metàfores per referir-se a l'acte sexual podem observar com el món cavalleresc hi és present. La unió carnal entre ambdós amants no deixa de ser una lluita, un combat en el qual el cavaller vol, mitjançant les seves armes (estoc, matràs, maça, porra), conquerir, vèncer l'enemic, ocupar la plaça. Expressions com *cavalcar*, *fer la batalla*, *fer brega* també tindrien aquest significat metafòric de combat sexual. Segons Vila (1987: 19) «l'acte sexual esdevé una operació militar, pren el model dels combats de la cavalleria, com els torneigs». I Janer (2007: 43) considera que «el *Cançoner* és ple de metàfores bèl·liques en què l'objectiu és sempre el sexe de la dona». Tot i així, hem vist i Rossich (1985: XII) comenta també que «les referències a termes de diversos oficis [...] eren ben presents en la vida urbana. D'així ve que trobem, amb una certa freqüència, metàfores que són autèntics usos translàtics del lèxic usual referits a aspectes de la relació sexual: l'ofici de flequer [...] la feina d'untar el cuir pròpia de basters [...] per no parlar de la successió d'operacions de filar».

Un altre punt que caldria analitzar, que segueix perfectament la línia eròticoparòdica traçada per l'autor, és el que fa referència als noms dels monestirs on s'allotgen fra Bernat i la seva estimada monja. Els noms dels monestirs que apareixen al poema són noms inventats i es relacionen amb el món de la sexualitat. Fra Bernat contesta, sense embuts, quan el cavaller de la Via li pregunta de quin monestir és, que ell pertany al monestir de *sant Belluguet d'Evall Empeny* i que la residència/monestir de la seva monja estimada és *Anall Jan*. Tot i que aquests topònims són invenció, Pacheco planteja (1997: 40-41 i 136) que «l'autor permet, però una discreta indiscreció que fa palesa la seva habilitat de narrador»: «e quant fom prop d'una ayga

gran,/ vim un bell lochs/ de qualques mil e tres cents focs,/ on nos dreçam». (vv. 498-501). Segons ell, sota el nom d'aquests monestirs hi ha una al·lusió a la realitat social i històrica dels ordes religiosos i una referència real a la conducta escandalosa de frares i monges en alguns convents gironins de l'època. A més el monestir de sant Daniel seria el probable model, no pas moral però sí físic, del monestir d'*Avall Jan*. En aquesta mateixa línia es manifesta Chia (1895: 194) quan afirma que:

los escándalos que dieron, durante algunos años, los frailes de san Francisco de Asís y las monjas de santa Clara de esta ciudad (es refereix a la ciutat de Girona) fueron, entre los demás institutos religiosos entonces existentes, los que más se distinguieron de un modo público y notorio por su conducta desordenada.

També hem de comentar que la relació metafòrica entre *sant* i els atributs sexuals masculins és força clara. Aquest *sant*, segons explica el propi frare, actua de la següent manera:

Aquest sant soffer tot jorn màrtir/ pels compayós/ e·ls fa valença e socós/ aytant com pot/ que·ls pusca amenar al loch/ on sovent entra/; mas quant lo beneÿt sant és dentra/ sos compayós/ léxan lo dit sant gloriós/ del tot solet/ e ell roman dins, tot destret/faent gran dol (vv. 128-139).²

Pujol (2003: 495) posava el monestir de fra Bernat en relació amb el que apareix a la novel·la 7 de la jornada segona del *Decameró* de Boccaccio on la filla del soldà de Babilònia, Alatiel, explica que ha passat la major part dels darrers quatre anys en un monestir de monges, servint a *san Cresci in Valcava*, és a dir, a sant *Creix a la Vallfonda*. Queda palesa, per un costat, la comicitat que provoca el topònim però també la intencionalitat d'ús com a metàfora sexual tant de l'òrgan masculí com del femení. Prèviament en el relat boccaccià ja es fa esment del *sant creix* com a metàfora fàl·lica, en consonància amb el mateix ús que comentava fra Bernat en els versos anteriors on explica les feines que du a terme aquest *sant*. Aquest monestir d'*Evall Empany* es complementa perfectament amb el de la monja, d'*Avall Jan*. Quedant així perfectament *acobrats enganxats, encaixats* ambdós monestirs. Observem també que quan el frare està fent les seves nobles feines amb el sant té uns companys de viatge que el deixen sol quan aquest és dintre. Són els seus companys. Aquests *companyós* són una referència al testicles que antigament i popularment eren coneguts com els companys.

Les referències als òrgans sexuals masculins i femenins proliferen al llarg del poema narratiu. El recurs literari que empra l'autor per designar-los és la metàfora formal en la majoria del casos. Quasi tots apareixen en una mena d'enumeració que fa el frare, molt ofès perquè la monja li retreu que no li fa regals com fan els altres pretendents. I ell li contesta que quin millor regal pot rebre que el seu propi membre. Les contínues metàfores formals del penis del frare fan que el fragment adquireixi un to força hilarant.

Hem de recordar que davant les prohibicions, les situacions tabú, els condicionants morals, religiosos o socials, l'home ha cercat els mecanismes oportuns per poder parlar sobre el sexe. Així s'ha inventat una infinitat de metàfores, d'eufemismes o simplement noms per anomenar tot allò relacionat amb el sexe. Així, cal notar que l'òrgan reproductor masculí es

² Gros (2015: 214-215) comenta que la menció del monestir contribueix a l'ambient burlesc en què es desenvolupa la història d'Alatiel, i que sembla ser que existia realment, prop de Florència, un cenobi amb aquest nom de *sant Cresci in Valcava* que els lectors deuriem conèixer.

reconegut mitjançant un nombre ingent de metàfores, moltes d'elles, com dèiem, de tipus formal. Se'l nomena com una eina, una arma, un bastó, un instrument. Tot allò que tingui forma allargada és susceptible de significar el membre viril. Així mateix, el món del treball, les feines quotidianes del camp dels homes medievals, els estris que empraven, els oficis, tots tenen una presència important a l'hora de descriure o parlar dels orgues sexuals: *setrill, estaca, pal, clau, peix, ocell, agulla, bastó, bordó, broca, caragol, canya, canyamel, ceptre, ciri, cuc, dard, eina, fava, flauta, gall, margalló, punyal, tronc, verga, vira* són només uns pocs exemples per anomenar el membre masculí. Al poema narratiu del *Llibre de fra Bernat*, el penis rep el noms següents:

1.- *Car la on fer ab son **estoch**/ no·y va al metgia/ ne tot l'art de cirugia/ no·y pot clausir* (vv. 124-127). Metàfora formal del membre masculí. L'estoc és una espasa amb la qual sols es pot ferir de punta.

2.- *Lladonchs mès mans a la braga/ mostrà-li son **rava***. (vv.1526-1527). Metàfora formal.

3.- *Quan viu son **matràs** ben format/ e stech drets/ car n'ach un gran palm e tres dets,/ ab gran squena/ si que·l clarejava la vena/ d'un tret de dart* (vv. 1530-1535). Metàfora formal del membre masculí. El «matràs» era una arma consistent en una barra llarga acabada en una cabota cilíndrica. També apareix el vocable en el *Col·loqui*: *No em lleixava una rista/ en tot lo mas/ tal tenia lo matràs/ per spadar* (vv. 549-552).

4.- *Han tal **bech** vostres gallines?/ dix fra Bernat; lo qual lo offer de bon grat/ lo dit present* (vv. 1538-1541) «Bec»: metàfora formal. L'extrem corbat del «bec» s'assembla al membre viril.

5.- *La monja mudà de color/ quant viu la **birla**,/ si que parech fos asmirla/ detrás copada* (vv. 1546-1549). «Birla»: bitlla. Metàfora del membre viril. També recollida per Espunyes (2007: 44) l'expressió semblant de 'fotre una bitlla'.

6.- *Senyora dix, volets scriure/ ab cesta **ploma?*** (vv. 1554-1555). «Ploma»: metàfora formal. El penis sembla una ploma que té tinta (semen). Espunyes (2007: 44) també recull l'expressió anàloga 'sucar la ploma'.

7.- *On baja dones fent tal joch/ ab vostra **maça**/ que par sia forment en plaça/ a dos i mig* (vv. 100-1004) «Maça»: metàfora del membre viril. El *DCVB* defineix la «maça» com a 'arma antiga contundent, consistent en un bastó molt més gruixut d'un extrem que de l'altre, pel qual s'engrapa'.

8.- *Qui·y do de morra/ car ja par sia **porra**/ tant l'avets fat* (vv. 1565-1567). Metàfora formal de l'òrgan masculí. La «porra» és un bastó que té el cap rodó i més gros que l'altre extrem.

En relació amb l'òrgan sexual femení, les expressions més abundoses en el poema també es basen en metàfores formals. El sexe femení i, en paraules de Vila (1987: 19), «és conegut com una obertura, un forat natural, una arma defensiva». És un lloc interior, un lloc d'entrada. Així, trobem:

1.- *Batre la **porta***. (v. 29). Metàfora. Porta: lloc d'entrada.

2.- *e ell roman dins, tot destret/ faent gran dol/ per ço com la **presó** li tol/ sos bons amics*. (vv. 138-140). Metàfora formal si tenim en compte la presó com un lloc tancat i fosc.

3.- *Senyora, aquest tapa·l **forat**/ e·n teu la ronya*. (vv.1567-1568). Forat: metàfora formal de la vagina.

4.- *E yo li vaig tantost saltar/ sus lo **paner**/ contornat-li lo seu **broquer**/ ab gran stochs* (vv.1902-1905). El «paner» és un recipient fet de vímetes. Metàfora formal de l'òrgan de la dona. El «broquer» ja s'ha comentat abans en l'apartat referent a les activitats coitals.

3. CONCLUSIONS

Cal recordar que, si bé a finals de la dècada dels anys setanta, la difusió del material existent sobre l'eroticisme era quasi nul·la, tal com denunciava Joan Fuster en un article publicat a la revista *Serra d'Or*, l'any 1978, a partir d'aquesta publicació, la proliferació de treballs i reculls sobre aquesta temàtica va ser un fet i, avui dia, podem parlar de la «bona salut» que té la llengua catalana en relació amb l'existència de textos publicats sobre aquest tema.

Hem observat que el lèxic que utilitza Francesc de la Via en el seu poema narratiu el *Llibre de fra Bernat* està farcit d'expressions grolleres i, fins i tot, trobem algun cas d'expressió de molt poc gust, característica aquesta que l'apropa a les narracions franceses conegudes com *fabliaux*. Tot i que la crítica no ha estat d'acord, en general, en considerar una sèrie de poemes narratius catalans escrits a les darreries del segle XIV i principis del XV, entre ells el *Llibre de fra Bernat*, com a veritables *fabliaux*, sí que és cert que l'ús d'un lèxic groller i obscè fa que els poemes francesos i catalans tinguin una semblança molt destacada.

Cal afegir també que els eufemismes o les metàfores de caràcter eròtic són força enginyoses, ja que barregen contínuament terminologia cavalleresca i militar (*estoc, matràs, maça, porra, cavalcar, fer la batalla...*), i també la dels oficis (*flequer, baster...*). Són metàfores formals on la semblança de l'objecte real amb l'objecte imaginari és la base perquè la paraula adquireixi un nou significat. Són moltes aquestes metàfores que s'han anat creant en el decurs dels anys per al·ludir als òrgans masculins i femenins i a l'acte sexual. Unió dels enamorats aquesta que paròdicament esdevé al mes de gener (hivern) en oposició clara a l'encontre amorós que es du a terme a la primavera, segons els tòpics que caracteritzen la poesia trobadoresca, dins d'un entorn idíl·lic i amè que és també parodiat.

El lèxic emprat és un exponent clar de la riquesa expressiva de la llengua popular de l'època. El poema el *Llibre de fra Bernat* és un fidel reflex de la realitat lingüística del moment en què s'escriu. A més, cal afegir que en aquella època es van escriure moltes obres amb aquest tipus de lèxic i que van ser recollides per l'erudit Miquel i Planas en el *Cançonier satíric valencià dels segles XV i XVI*, l'any 1911.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Aguiló, M. (1988) *Diccionari Aguiló*, 3 volums, Barcelona, Alta Fulla.
- Alcover, A. & Moll, F. (1983) *Diccionari català-valencià-balear*, 10 volums, Palma de Mallorca, Moll.
- Alzieu, P. & Lissorgues, Y. (1984) *Poesia eròtica del Siglo de Oro*, Barcelona, Crítica.
- Chia de, J. (1895) *La festividad del Corpus en Gerona. Noticias históricas de esta festividad desde el siglo XIV hasta nuestros días*, Gerona, Imprenta de Paciano Torres.
- Coromines, J. (1980) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, X volums, Barcelona, Curial Edicions Catalanes.
- Espunyes, J. (2007) *Dites, locucions i frases fetes*, Barcelona, Proa.
- Gomis, C. (1910) *Zoologia popular catalana*, La Bisbal de l'Empordà, Sidillà.
- Gros, S. (2015) «Aquella dolçor amarga», *La tradició amatòria clàssica en el Curial e Güelfa*. València, PUV.
- Janer Manila, G. (2003) *Sexe i cultura a Mallorca: el cançonier*, Palma de Mallorca, Moll.

- Martínez Romero, T. (2011) « La broma eròtica en el segle XV: elements per a una anàlisi comparativa», dins Colon G. & Fortuño Ll. (eds.), *Humor i literatura: Ridentem dicere verum*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, pp. 103-124.
- Méndez, J. (2009) «El realismo grotesco en la narrativa breve catalana del siglo XV: La concepción burlesca de la cultura medieval», *La Corónica*, 38.1, Spring, 2009, pp. 211-230.
- Miquel i Planas, R. (1911) *Lo Procés de les olives* edició dins el *Cançoner satíric valencià dels segles XV i XVI*, Barcelona, Biblioteca catalana.
- Pacheco, A. (1997) *Obra completa de Francesch de la Via*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Pitarch, V. & Gimeno L. (1982) *Poesia eròtica i burlesca dels segles XV i XVI*, vol. I, València, 3 i 4.
- Pujol, J. (2003) *Ressenya del llibre Obres de Francesc de la Via*, Arseni Pacheco (ed.), *Llengua & Literatura*, 14, pp. 495-505.
- Rossich, A. (1989) *Poesia eròtica i pornogràfica catalana del segle XVII*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Toldrà, A. (2011) *Asmodeu: dona, dimoni i sexe a l'edat mitjana*, València, PUV.
- Vila, P. (1987) *Bocavulvari eròtic de la llengua catalana* (part medieval i renaixentista), Barcelona, El llamp.
- Ysern, J. A. (2006) «A propòsit del *Llibre de fra Bernat*», *Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 12, Madrid, UNED, pp. 85-113.

